

نگارش و ویرایش

احمد سمیعی (گیلانی)

تهران

۱۳۹۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سمیعی، احمد، ۱۲۹۹ -

نگارش و ویرایش / احمد سمیعی (گیلانی). - تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۸۹.

چهارده، ۳۳۰ ص.:: نمودار، نقشه، جدول. - («سمت»؛ ۳۷۹. زبان و ادبیات فارسی؛ ۱۶)
بها: ۷۵۰۰۰ ریال. ISBN 978-964-530-449-0

Ahmad Samiee (Guilani), Writing and Editing. پشت جلد به انگلیسی:

چاپ اول: زمستان ۱۳۷۸، چاپ دهم: تابستان ۱۳۸۹ (با اضافات)، چاپ سیزدهم: پاییز ۱۳۹۲

کتابنامه: ص. ۳۲۹ - ۳۳۰.

۱. فن نگارش. ۲. ویراستاری. الف. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

۸ ن ۸ س / ۲۸ ۷۹ PIR ۸۰۸

۱۳۸۹

۲۱۶۱۸۵۹

شماره کتابشناسی ملی

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

نگارش و ویرایش

احمد سمیعی (گیلانی)

چاپ اول: زمستان ۱۳۷۸

چاپ دهم: تابستان ۱۳۸۹ (با اضافات)

چاپ سیزدهم: پاییز ۱۳۹۲

تعداد: ۴۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ: یاران (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۷۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و نوسانها و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۱۳۷۱/۶۳ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند.

کتاب حاضر، برای دانشجویان در رشته زبان و ادبیات فارسی در مقطع کارشناسی، به عنوان منبع اصلی درس «آیین نگارش و ویرایش»، به ارزش چهار واحد و، در رشته تربیت مترجم زبان انگلیسی، برای درس نگارش فارسی، به ارزش دو واحد تدوین شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

تذکار و تشکر

کتاب حاضر در دو دفتر است: نگارش و ویرایش. این دو، در حقیقت قرین و هم‌برند. هر نویسنده‌ای، حین نوشتن و پس از آن، نوشته‌ی خود را ویرایش می‌کند: کلمه‌ای را خط می‌زند، عبارتی را حذف یا تعبیری را عوض و یا مطلبی را جابه‌جا می‌کند. حتی، گاهی، پاره یا پاره‌هایی را دور می‌ریزد و از نو می‌نویسد. از این رو، جمع نگارش و ویرایش ذیل یک عنوان بی‌ربط نیست.

چهارده سال پیش از این، رساله‌ای در آیین نگارش نوشتم که، به نفقه‌ی مرکز نشر دانشگاهی، تاکنون نه چاپ آن، جمعاً در پنجاه هزار نسخه، منتشر و جذب بازار شده است. عده‌ای از استادان و ارباب قلم آن را پسندیدند و حتی لایق استفاده به منزله‌ی کتاب درسی دانشگاهی دیدند. مولف با تشریظها و انتقادهایی مشمول عنایات اهل نظر قرار گرفت. در اظهار نظرها بر فشرده‌گی و اختصار بیش از حد اثر تأکید شده بود. ابتدا در صدد برآمدم که، با افزودن شواهد و تمرین‌های مناسب، بر فایده‌ی آموزشی آن بیفزایم. ولی، از آنجا که تألیف، به همان صورت و نقش، پسند عموم مخاطبان آمده بود، از دست زدن به ترکیب آن منصرف گشتم و برتر شمردم که چهره و هویت مأنوس آن محفوظ بماند.

در این اثنا، از سازمان «سمت» به حقیر پیش‌نهاد شد که، برای دوره‌ی تحصیلی کارشناسی رشته‌های علوم انسانی، کتابی درسی در آیین نگارش تألیف کنم. به سابقه‌ی خدمات ویرایشی و تدریس در دوره‌های متعدد آموزش فن ویرایش، برای قبول این پیش‌نهاد آمادگی کافی داشتم و پذیرفتم و آن را فرصتی یافتم برای دو کار که از مدت‌ها پیش در مد نظرم بود: یکی شرح و بسط آیین نگارش که ایجاز بیرون از اندازه فایده‌ی آموزشی آن را محدود ساخته است؛ دیگر فراهم آوردن مطالب و نتایج تجربیاتی که در خلال بیش از سی سال ویراستاری حاصل کرده بودم.

نگارش و ویرایش با این زمینه شکل گرفت و به همت سازمان «سمت» به زیور

طبع آراسته شد که اینک در دسترس علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. امید من این است که آن هم نسلی جوان را در بهره‌گیری درست‌تر از زبان شیرین و خوش‌بُنیهِ فارسی راه‌نما و در آفت‌زدایی از این زبان خدمتی شایسته باشد و هم مددکارِ مدرّسان درس آیینِ نگارش گردد و، در ضمن، برای ویرایش، که مهجور مانده است، در محیطِ دانشگاهی جا باز کند.

اهمّیتِ فنّ نگارش در آن است که وظیفه‌ی سترگی انتقالِ میراثِ علمی و فرهنگی به نسل‌های آینده را تنها با یاری گرفتن از آن می‌توان ادا کرد و آهنگِ پیش‌رفتِ مادی و معنویِ جامعه با سرعت و سهولت و صحتِ این انتقال متناسب است. بیش از آن توقع ندارم که این گام تازه راهی را که برای این امرِ خطیر گشوده شده بود هموارتر سازد و در بهبودِ کیفیتِ آموزشِ این فنّ شریف سهمی در خور پیدا کند.

در این مقام، بر خود فرض می‌دانم که از اولیا و مسئولان و متصدیانِ سازمانِ «سمت»، به خصوص حجة‌الاسلام والمسلمین جنابِ مستطابِ آقای دکتر احمدی، رئیسِ محترمِ آن سازمان؛ محقّقِ مدقّق حجة‌الاسلام جنابِ آقای سید طه مرقاتی، مشاورِ ایشان؛ جنابِ آقای سیدهادی فاطمی معاونِ پژوهشی سازمان؛ دوستِ فاضلم آقای حسین پور، دبیرِ گروهِ زبان و ادبیاتِ فارسی سازمان که بانی و ممدّ کار در تألیفِ این کتاب بوده‌اند، و هم از خواهرانِ گرامیم خانم سیمین هاشمی مسئولِ واحدِ نمونه‌خوانی، خانم افسانه علی‌زاده اُپراوور (کارور) سازمان، که زحمات و دقّتِ نظر آنان تألیف را به صورتِ مقبولی که عرضه می‌شود درآورده است، صمیمانه سپاس‌گزاری و برای آنان از باری تعالی مزیدِ توفیق در خدماتِ علمی و فرهنگی مسئلت کنم.

تهران، آذر ۱۳۸۰

احمد سمعی (گیلانی)

چند نکته درباره‌ی چاپ چهارم کتاب

سپاس خدای را که توفیق رفیق شد و استادان و محافل دانشگاهی و مراکز آموزشی بیرون از دانشگاه این تألیف را پسندیدند و آن را به عنوان کتاب درسی پذیرا شدند و آن، ظرف چهار سال، به چاپ چهارم رسید و شمارگان آن در هر چاپ افزایش یافت و، تا به امروز، ۲۴۰۰۰ نسخه از آن منتشر و جذب بازار کتاب شد.

جا داشت که این تشویق را با تجدیدنظرهایی در متن و اصلاح و تکمیل آن پاسخگو باشم. افسوس که تاکنون مجالی مطلوب دست نداد. مع الوصف، در چاپ حاضر، تنها این فرصت حاصل شد که، در برخی از ابواب، اصلاحاتی وارد کنم و، محض مزید فایده، شواهد و توضیحاتی بیفزایم. از جمله، در بخش نگارش (فصل دوم - زبان نوشته)، در باب «انواع زبان» به تفصیل بیشتر گرویدم؛ ذیل دو عنوان «طنز، مطایبه، هجو» و «انتخاب و آژه و تعیر»، مطالب تازه‌ای درج کردم؛ در بخش ویرایش (فصل سوم - ویرایش زبانی)، ذیل عنوان «خطاها و کاربردهای مکروه زبانی»، شواهد و توضیحات تازه‌ای افزودم؛ در «کتاب‌نامه» نیز سه اثر ارزشمند از ماندانا صدیق بهزادی، ابوالحسن نجفی، و گیتی دیهیم که به ترتیب در سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹ به جهان کتاب عرضه شده‌اند - وارد کردم.

تکمیل بخش «عربی در فارسی» و گشودن بابی در «اختصاری‌ها» نیز وجهه‌ی نظر بود که مهلت مقرر برای آماده‌سازی چاپ چهارم اجازه‌ی آن را نداد و آن به چاپ‌های بعدی موکول می‌گردد.

مؤلف متوقع بود که نظرهایی انتقادی درباره‌ی این تألیف اظهار و انگیزه‌ی اصلاح و تکمیل آن شود. متأسفانه، تا آنجا که خبردارم، تاکنون فقط یک اظهار نظر جدی در این باب به ساحت مطبوعات راه یافته («روحانی، رضا»، «الگوی برای ویرایش و نگارش»، نامه پارسی، سال هفتم، شماره‌ی دوم، تابستان ۱۳۸۱، شماره چاپی ۲۵) که بیشتر حاوی تعریف است و از حسن تلقی نویسنده حکایت می‌کند و از جهت ارائه‌ی نقایص، تذکری دربر ندارد. امید است اهل نظر به چاپ حاضر توجه بیشتری مبذول دارند و مؤلف را مرهونی افاضات و راه‌نمایی‌های خود سازند که اثر تنها با نقد سازنده و بارور امکان صیقل خوردن می‌یابد.

تهران، خرداد ۱۳۸۲

احمد سمعی (گیلانی)

یادداشت برای چاپ هفتم

در فاصله‌ی چاپ‌های ششم و هفتم، دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی (ویرایش سال ۱۳۸۴) منتشر شد و قرار است تا پنج سال به طور آزمایشی ملاک عملی مراکز آموزشی و نشریات زیر پوشش دولت باشد.

مراجعه به این دستور خط تفاوت‌های آن را با پیش‌نهادهای مندرج در کتاب حاضر نشان می‌دهد. این تفاوت‌ها را بیشتر در بخش ترکیبات و جدانویسی یا پیوسته‌نویسی اجزای آنها می‌توان سراغ گرفت.

موضوع فرهنگستان، به مقتضای طبیعت آن، محافظه‌کارانه‌تر یا، به تعبیری دیگر، معتدل‌تر است.

اما اعمال دستور خط مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی در کتاب حاضر با این مسئله روبه‌رو بوده است که طبعاً موجب می‌شد اشکال کنند که مؤلف با عمل نکردن به پیش‌نهادهای خود تلویحاً آنها را نفی کرده است - پیش‌نهادهایی سابق بر تصویب و نشر دستور خط یاد شده که در چاپ‌های متعدد مندرج بوده است.

به هر حال، مؤلف برای نظر جمعی شورای فرهنگستان زبان و ادب فارسی احترام قایل است و در هر مورد که رعایت آن الزام اخلاقی پیدا کند پاسداری خواهد بود.

یادداشت برای چاپ دهم

چاپ اول نگارش و ویرایش در زمستان ۱۳۷۸ منتشر شد و اکنون چاپ دهم آن در دسترس علاقه‌مندان گذاشته می‌شود.

اقبال هیئت‌های علمی و مدرّسان دانشگاه‌های کشور و انتخاب این کتاب برای تدریس موجب شد که ظرف ده سال مجموعاً ۶۰۰۰۰ نسخه از آن به بازار آید. در چاپ حاضر، مبحثی ذیل عنوان «آیرونیآ» پس از مبحث «طنز، مطایبه، هجو» افزوده شد. هم‌چنین غلط‌های مطبعی که در چاپ نهم از اصلاح آنها غفلت شده بود تصحیح شد.

نگارنده در نظر داشت و دارد که در بخش‌هایی دیگر از کتاب مطالب تازه‌ای وارد کند؛ اما برای تدوین آنها فرصت نداشت و امیدوار است این کار را در نوبتی دیگر انجام دهد.

در این فرصت لازم می‌داند از اولیا و مصدیان سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، که با دقت نظر این کتاب را برای چاپ دهم آماده ساختند، تشکر کنم. برای جملگی این عزیزان مزید توفیق در خدمات علمی و فرهنگی و انتشاراتی مسئلت دارم.

تهران، مهر ۱۳۸۸
احمد سمیع (گیلانی)

فهرست

عنوان

صفحه

دفترِ اول - نگارش

فصلِ اول - کلیات

۳	۱. همه‌ی ما به نوشتن نیاز داریم
۳	۲. چرا گفتن آسان است و نوشتن دشوار؟
۵	۳. نوشته انواع متعدد دارد
۶	خاطرات (۷)، نامه به دوستان و نزدیکان (۱۱)، سفرنامه (۱۸)
	مقاله‌ی تحقیقی (۲۵)، بررسی و نقد (۲۶)، نوشته‌های مطبوعاتی (۲۹).
۳۱	۴. نوشته، محصول تجربه و معلومات و تحقیق
۳۳	۵. محدودیت‌های ما در کارِ نگارش
۳۵	۶. فنّ مطالعه
۳۸	۷. مرجع‌شناسی
۴۱	۸. نویسندگی نوعی معماری است

فصلِ دوم - زبانِ نوشته

۴۴	۱. انواع زبان
۴۴	۲. گونه‌های کاربردی زبان
۴۵	۳. تقسیم‌بندی به اعتبارِ درجاتِ اجتماعی - فرهنگی
۴۵	۴. تقسیم‌بندی به اعتبارِ وجوه اشتراک و افتراق
۴۷	۵. زبانِ معیار
۵۱	۶. زبانِ شکسته
۵۶	۷. طنز، مطایبه، هجو
۶۰	۸. استدراک - آبرونیا، انواع، و سازوکارهای آن
۶۳	۱. آبرونیا، ناساز (طنز)
۶۳	

یازده

۷۲	۲. آبرونمای سازگار (مطایبه)
۸۰	۹. انتخاب واژه و تمییر
۸۸	فصل سوم - خصایص بلاغی زبان
۸۸	۱. صداقت و صمیمیت، ساده‌نویسی
۹۵	۲. سلاست و عمق
۹۷	۳. ایجاز و اطناب
۱۰۲	۴. تنوع و تحرک
۱۰۵	فصل چهارم - راه‌های پروردن معانی
۱۰۵	۱. تعریف
۱۱۰	۲. توصیف
۱۲۰	۳. استدلال
۱۲۴	۴. بررسی علل و نتایج
۱۲۵	۵. استشهاد
۱۲۷	۶. مقایسه
۱۳۳	۷. تقسیم‌بندی
۱۳۴	۸. مکالمه و مناظره
۱۴۴	حاصل سخن
	دفتر دوم - ویرایش
۱۵۱	مقدمه - آشنایی با حرفه‌ی ویراستاری
۱۵۵	فصل اول - انواع خدمات ویرایشی
۱۵۵	۱. به اعتبار نوع ویرایش
۱۶۱	۲. به اعتبار نوع اثر
۱۶۲	۳. به اعتبار حوزه‌ی محتوایی اثر
۱۶۳	۴. به اعتبار عرصه‌ی کاربردی اثر

- ۱۶۶ ۵. به اعتبارِ حجمِ اثر
۱۶۷ ۶. به اعتبارِ مخاطبانِ اثر

فصلِ دوّم - مراحلِ خدماتِ ویرایشی

- ۱۶۹ ۱. بررسی و ارزیابی
۱۶۹ ۲. تماس با صاحب اثر
۱۷۱ ۳. انعقاد قرارداد
۱۷۱ ۴. تحویل گرفتن متن
۱۷۱ ۵. ویرایش اثر و تهیهی مطالبِ خارج از متن اثر
۱۷۱ ۶. تهیهی معرّفی‌نامه و شرح پشتِ جلد؛ تهیهی شرحِ رویِ جلد، صفحه‌ی عنوان، صفحه‌ی حقوق، صفحه‌ی عنوانِ لاتینی
۱۷۲ ۷. تنظیمِ شناس‌نامه
۱۷۲ ۸. هم‌کاری با بخشِ تولید
۱۷۳ ۹. تهیهی فهرست، فهرسب‌راه‌نما، غلظ‌نامه، استدراک
۱۷۳ ۱۰. کارهای پس از نشرِ اثر
۱۷۴

فصلِ سوّم - ویرایشِ زبانی

- ۱۷۵ ۱. مبانی
۱۷۵ ۲. خطاها و کاربردهای مکروه رایجِ زبانی
۱۷۵ الف - خطاهای مصداقی
۱۷۵ ب - خطاهای نوعی
۱۸۴ ۳. عربی در فارسی
۲۰۹

فصلِ چهارم - ویرایشِ فنی

- ۲۱۶ ۱. شیوه‌ی املا
۲۱۶ ۲. نشانه‌های فصل و وصل
۲۵۵ ۳. آوانویسی، حرف‌نویسی، اعراب‌گذاری
۲۶۵ ۴. پانویشت
۲۶۷ ۵. ارجاعات، کتاب‌شناسی
۲۶۹ ۶. اعداد و ارقام
۲۷۵

۲۷۸	۷. ضبطِ اعلام
۲۸۴	۸. جدول، شکل، نمودار، نقشه
۲۸۵	۹. فهرستِ راه‌نما
۲۸۷	۱۰. واژه‌نامه، شرحِ اعلام و اصطلاحات
۲۸۸	۱۱. فهرستِ مندرجات، فهرستِ تفصیلی
۲۸۸	۱۲. علایم و رمزهای مربوط به ویرایش و چاپ
۲۹۱	ضمائم دفتر دوم
۲۹۳	نمونه‌های گزارش بررسی و ارزیابی
	صفحه‌ی عنوان (۲۹۶)، صفحه‌ی عنوان لاتینی (۲۹۷)، صفحه‌ی حقوق (۲۹۸)، واژه‌نامه (۲۹۹)، شرحِ اعلام (۳۰۱)، فهرستِ راه‌نما (۳۰۵)، فهرستِ تفصیلی (۳۰۶)، فهرستِ مندرجات (۳۰۸)، جدول، نمودار، شکل، نقشه (۳۱۱)، معرفی‌نامه‌ی کتاب (۳۱۴)، شرحِ پشتِ جلد (۳۲۱)، زندگی‌نامه‌ی نویسنده‌ی اثر (۳۲۲)، شناس‌نامه‌ی کتاب (۳۲۳)، غلط‌نامه و استدراک (۳۲۴)، جدولِ آوانویسی (۳۲۶)، جدولِ حرف‌نویسی (۳۲۷).
۳۲۹	کتاب‌نامه